

הקדמה לפרק חלק

מבוא

ההקדמה השנייה בשלוש ההקדמות היא ההקדמה לפרק חלק. למעשה, ההקדמה זו היא הפירוש למשנה הראשונה בפרק העשירי של מסכת סנהדרין. פתיחת משנה זו מוכרת וידועה כמעט לכל: "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא". ההקדמה לפירוש המשנה, כפי שראינו, עסקה בעיקר הגדול - 'תורה מן השמים'. ההקדמה לפרק חלק עוסקת בשתי מערכות עיקרים נוספות - בשכר ועונש ומתוך כך במציאות ה' והכוונה בעבודת ה'.

בחלקה הראשון של ההקדמה עוסק הרמב"ם בהרחבה במושג הגמול - שכר ועונש. בהגדרת המושגים במדויק הוא מנפה ומנכש, כדרכו, את עשבי הדעות הכוזבות והשגויות הקיימים הן בקרב הגויים והן להבדיל, בקרב כתות שונות בעם ישראל. כחלק מדיונים אלה מברר הרמב"ם גם מהי הכוונה הרצויה בעשיית רצון ה' ובקיום מצוותיו.

בחלקה השני של ההקדמה מגיע הרמב"ם אל מניין 'שלושה עשר העיקרים' - יסודות התורה בהם כולנו מחויבים להאמין. שלושה עשר עיקרים אלה נחלקים לשלוש קבוצות: קבוצה ראשונה (א-ה): מציאות ה' ואחדותו; קבוצה שנייה (ו-ט): תורה מן השמים; קבוצה שלישית (י-יג): השגחה, שכר ועונש.

העיקרים הם, בראש ובראשונה, בניין יסוד אמונת ישראל. מעבר לכך, יש ביסודות אלה גם שלילת אמונות ודעות אחרות, הן בקרב העמים והן בקרב כתות שונות בעם ישראל שהוציאו עצמן מכלל האומה.

"ואין לך כל הטבה והארה שבעולם
מקטנה ועד גדולה
שאינה עשויה דרגה של סולם
לאושר החותם העליון
של תחיית המתים"

לעילוי נשמת

משה בן יחזקאל ז"ל

חדווה בת דוד ז"ל

יהי רצון שזכות הלימוד
תעמוד להם ולצאצאיהם
ולכל עם ישראל

"כל המשתמש בטל תורה
טל תורה מחייהו
כי טל אורות טלך"

ת.נ.צ.ב.ה.

ביאורים

בשעה שרצה הקב"ה לתת תורה לישראל, הם אמרו מיד 'נעשה ונשמע'. אמירה זו, שהתאימה מאוד למעלתם הגדולה של ישראל באותו דור, מדגישה לנו בצורה מובהקת את העובדה שעבודת ה' של כל יהודי מרוכזת, בראש ובראשונה, בעשיית רצון הבורא, גם אם אינו מבין מדוע הצטווה במצווה מסוימת, או מהי התועלת שתצמח לו ממנה. אולם, בכל זאת מצאנו בתנ"ך ובדברי חז"ל עיסוק נרחב בגמול על מעשיו של אדם, הן על המעשים החיוביים והן על המעשים השליליים. רבים מהדברים המובטחים עוסקים בעולמות ובזמנים הרחוקים מאיתנו מאוד ולכן קשה להבינם בצורה נכונה. כדי להבין את מאמרי חז"ל העוסקים בעניינים אלו בצורה נכונה, נדרשת התבוננות מעמיקה. בנוסף לזה, יש להתבונן כיצד נוגע העיסוק בגמול על המעשים לעבודת ה' היומיומית שלנו, והאם עלינו לראות בגמול מטרה בעת עיסוקנו בקיום המצוות ולעשות את המצווה לשם הגמול. מכיוון שעניינים אלו נוגעים לכל קיום המצוות של האדם ולכוונה בזמן זה, ומתוך כך ביסודות האמונה של האדם, אומר הרמב"ם שהעיסוק כאן הוא בעיקרים גדולים ונכבדים מאוד.

ראשית, הרמב"ם עוסק בהבנת הנכתב בדברי חז"ל על העתיד. הרמב"ם מחלק את העוסקים בנושא לכמה בעלי דעות שונות, שכל אחד מהם הבין באופן שונה את הפסוקים ואת מאמרי חז"ל, על הטמון בעתיד.

הקבוצה הראשונה משייכת את הגמול שהוזכר בדברי חז"ל למה שיקרה ב'גן עדן' וביהיננו. לפי קבוצה זו, הדברים שגורמים הנאה או סבל בעולם הזה, גורמים לאותו דבר גם שם, אלא שהנמצאים בגן עדן חווים דברים נעימים ומיוחדים מאוד, ואילו הנמצאים בגיהנום סבל נורא ביותר.

הקבוצה השנייה משייכת את הגמול ל'ימות המשיח' וטוענת שחיי האדם ימשיכו כמו שהם כעת, אלא שהגוף יגדל יותר, שבני האדם יבנו את העולם באופן נצחי שאינו כלה, ושדברים שונים שכעת מצריכים עמל רב יגיעו מאליהם ללא מאמץ מצדנו. לשיטתם, עונשו של מי שחטא בימי חייו יהיה שהוא לא יהיה חלק מאותה מציאות.

הרחבות

• מי הם "כל ישראל"?

כל ישראל. משנה זו היא המשנה הראשונה בפרק העשירי של מסכת סנהדרין. הפרקים הקודמים עסקו בחיובי מיתות בית דין. משנתנו באה ללמד ש'אפילו אלו שנתחייבו מיתה בב"ד מפני רשעתן, יש להם חלק לעולם הבא" [ר' עובדיה מברטנורא].

• מניין לתחיית המתים מן התורה?

האומר אין תחיית המתים (מן התורה). הגמרא מביאה רמז לתחיית המתים מהתורה מהפסוק: "וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען" [שמות ו, ד]. מכך שכתוב בפסוק "להם" (לאבות) ולא נאמר "לכם" (לבניי הבאים ממצרים) דורשת הגמרא שהאבות עתידים לקום בתחיית המתים ולרשת את הארץ [סנהדרין ז:]. אף שבתורה לא מוזכרת תחיית המתים בפירוש, היא מוזכרת בדברי הנביאים בצורה מפורשת: "ורבים מ'שני אדם עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לתרפות לדראון עולם" [דניאל יב, ב].

יש לשאול מדוע התורה לא הזכירה במפורש את תחיית המתים והעולם הבא? המהר"ל מבאר שהתורה הזכירה במפורש רק שכר גשמי השייך לעולם הזה. כך נוכל לראות את התקיימות הבטחות התורה בעולם הזה, ומתוך כך נגיע לאמונה ברורה ומוחלטת באמתית התורה. לעומת זאת, שאר הדתות הבטיחו למאמיניהם רק שכר רוחני בעולם הבא. שכר שאותו לא ניתן לברר ולאמת בעיניים אנושיות, ואם כך, הוא אינו מהווה ראיה לאמתותן של דתות אלו [תפארת ישראל פרק נח].

על פי גרסתנו במשנה 'האומר אין תחיית המתים מן התורה' כתב רש"י שאדם המודה בתחיית המתים, אלא שאומר שאינה רמוזה בתורה הרי הוא כופר ואין לו חלק לעולם הבא [רש"י, סנהדרין ז, צ]. אולם הרמב"ם והבאר שבע חלקו עליו (עיי' באר שבע סנהדרין ז, ורמב"ם הלכות תשובה ג, ו).

שאלות לדין

האם מציאות 'העולם הבא' אמורה להעסיק אותנו ביום יום? מדוע? מהיכן נובעת התפיסה שיש 'להגשים' כל שכר רוחני שה' הבטיח בתורה? מהו יסוד אותה תפיסה?

הקדמה לפירוק חלק

כל ישראל. יש להם חלק לעולם הבא שנאמר: "ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי וגו'" (ישעיה ס, כא). ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: האומר אין תחיית המתים (מן התורה); ואין תורה מן השמים; ואפיקורוס. רבי עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצונים; והלוש על המכה ואומר: "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליה כי אני יי רפאך" (שמות טו כו). אבא שאול אומר: אף ההוגה את השם באותיותיו (סנהדרין פ"י מ"א).

ראיתי לדבר בכאן בעקרים רבים באמונה, גדולים ונכבדים עד מאד.

א

הוי ידע, כי בעלי התורה נחלקו דעותיהם בטובה. שתגיע לאדם בעשיית המצוות השכר והעונש המחלוקת לגבי שצוננו בהן השם יתברך על-ידי משה רבנו עליו השלום; וברעה שתמצא אותו פשיעבר עליהן - מחלוקות רבות מאד, לפי השתנות שכליהם; ונשתבשו בהם הספרות שבוש גדול, עד שכמעט לא תמצא פנים אדם שנתבאר לו דבר זה, ולא תמצא בו דבר מחלט. לשום אדם אלא בשבוש גדול.

פת ראשונה סוברת כי הטובה היא: גן עדן, וכי הוא מקום שאוכלים ושותים שם מבלי עמל הגוף ובלו יגיע; ושיש שם בתים מאבנים טובות ומטות מצעות כמשי, ונהרות מושכות יין ושמים מבשמים, והרבה דברים מזה המין. וכי הרעה היא גיהנום, והוא מקום בו עוץ באש שבו שורפין הגויות, ומצטערים שם בני אדם במיני הצער והענוי, יארף ספורם. והפת הזאת תביא ראיה על סברתם מדברי רבותינו, זכרונם לברכה, וממקראות הכתוב בפשטים נאותים. למה שהם אומרים, לכלו או לרבו.

וכת שניה תסבר ותחשב שהטובה המיחלת היא ימות המשיח, מהרה יגלה. וכי באותו הזמן יהיו בני אדם כלם מלאכים כלם חיים וקיימים לעד, ויגבהו בקומתם, וירבו ויעצמו עד שיושיבו כל העולם לעד לעולם. ואותו המשיח - כפי מחשבתם - יחיה [לעד] בעזר השם יתברך. וכי באותם הימים תוציא הארץ בגדים ארוגים ולחם אפוי ודברים הרבה כאלה שהם מן הנמנעות. וכי הרעה היא שלא יהיה האדם מצוי באותם הימים ולא יזכה לראותו. ומביאין ראיה בדברים רבים מצויים לחכמים ובכתובים במקרא, יסכים פשטם למה שהם אומרים או לקצתו.

בטובה - בשכר הטוב. לפי השתנות שכליהם - כפי שכלו של כל אחד. מחלט - ברור, אמיתי. יגיע - טורח. המין - הסוג. הגויות - הגופות. נאותים - מתאימים. עד שיושיבו - עד שישבו. הנמנעות - דברים שלא ייתכנו במציאות.